

Rerum Naturalium Fragmenta No. 64

<i>Szemere Zoltán: A fácán (Phasianus colchicus Linn.) Magyarországon</i>	3
<i>Szemere László: A fürj (Coturnix coturnix L.) nálunk</i>	5
<i>Szemere László: A fogoly (Perdix perdix Linné.) Magyarország gyakori madara</i>	9
<i>Szemere László: A szirti fogoly (Caccabis saxatilis Wolf & Meyer) Magyarországon</i>	11
<i>Szemere László – Lovassy Sándor: A császármadár (Tetrastes bonasia L.)</i>	13
<i>Szemere László: A nyírfajd (Lyrurus tetrix L.) Magyarország vidékein</i>	17
<i>Szemere László: A középajd (Tetrao medius) Magyarországon</i>	19

Budapest
1929

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

A fácán (*Phasianus colchicus* Linn.) Magyarországon

Szemere Zoltán

A fácán Magyarországon tudvalevően nem ősi, hanem betelepített madár, de meghonosodásának időpontja ismeretlen. Egyik legkorábbi madártani forrásunk, Bél Mátyás 1735-ből származó híradása szerint, akkoriban már teljesen meghonosodott nálunk, tehát már jóval korábban történt a betelepítés.

Grossinger 1793-ban azt írja, hogy főleg a Dunántúlon már igen gyakori. Jelenleg is itt van a legtöbb.

A fácán állandó madár, amely legfeljebb olyan területekről szokott elkószálni, amelyek nem felelnek meg az igényeinek. Gazdaságilag nem jelentéktelen, mert igen sok rovarot pusztít; cserebogaras esztendőekben jelentékeny mértékben fogyasztja ezeket a veszedelmes kártevőket. Gazdasági jelentőség szempontjából leginkább a fogollyal lehet összehasonlítani.

Életmódja révén is hasznos, de meg inkább külföldre is szállított kedvelt pecsenyéje miatt, úgyhogy minél nagyobb mennyiségben való tenyésztése az ország érdekében való.

Megemlítendő még, hogy az eredetileg meghonosodott fácán mindinkább ritkul és folyton nagyobb számban tenyésztik az örvös fácánt. A kettőn kívül még számos fajjal próbálkoztak, de eddig ez a kettő vált be legjobban.

Vadászati tilalmi ideje február 1-től szeptember 30-ig tart.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.76)

A fürj (*Coturnix coturnix* L.) nálunk

Szemere László

A fürj – für, fürgy, fürmadár, pitypalatty – közismert és közkedvelt madarunk, amely azonban jelenleg már távolról sem fordul elő nálunk olyan nagy számban, mint régebben, dacára annak, hogy a művelés alá fogott területek száma folyton nagyobbodik s így újabb és újabb térhódításra volna alkalma.

Legnagyobb számban fordul elő az Alföld és Dunántúl gabonaföldjein, de a hegyvidékre is követi az embert mindaddig, amíg egy-egy gabonatábla, erdei tisztás vagy rétecske akad, amelyben meg tudja rakni a fészket. A Kis-Kárpátokban 700 m-ig, a Gyergyó-vidéken körülbelül 1000 m-ig, a Retyezáton 1160 m-ig, a zólyommegyei Sziklatelepen pedig 1200 m-ig figyeltek meg.

A fürj nálunk vonuló madár, amely április vége felé kezd érkezni, de meg májusban is vonul, mert a magasabb hegyvidéken csak akkor tud letelepedni.

Ősszel szeptember hava a fő vonulási ideje, de azért egyesek még október és november hónapokban is akadnak, sőt nem is nagyon ritkán egyesek át is telelnek. Minthogy táplálékuk bőven akad meg tél idején is, azért rendkívül meghízhatnak s ez védelmezi őket a hideg ellen.

Azonban nemcsak vonuló madár nálunk a fürj, hanem átvonuló is, amely egyes kedvelt helyeken, így főleg Torontálban és

a Bácskában ősszel igen nagy mennyiségben szokott régebben megjelenni.

Táplálkozása révén a fürj föltétlenül hasznos s ezért megfelelő védelemben is részesül, dacára annak, hogy vadászható madár.

Tilalmi ideje január 1-től július 31-ig tart.

Nagyarányú megfogyatkozásának az okai hazaiak és külföldiek. Régebben Magyarországon igen nagy számban lőtték az őszi vadászaton a fürjet. Így pl. 1905-ben Torontálban közel 17.000, a Bácskában közel 11.000 példányt lőttek, nem is szólván arról, hogy egyéb megyékben is ezerszámra esett a vadászszenvedély áldozatául, úgyhogy pl. 1905-ben az ország területén összesen 94.500 fürjet lőttek.

Ez a nagy belföldi pusztítás természetesen nem maradhatott katasztrofális következmények nélkül s tetézte azokat még a délvidéki országokban folyó, még nagyobb mértékű fürjpusztítás. A Földközi-tengert övező országokban évenként milliószámra fogtak és egész hajórakományokban vitték őket a párisi és londoni vásárcsarnokokba. Így pl. csak Marseille kikötőjében 1895-ben 8 millió fürjet vámoltak el.

Manapság Magyarországon már igen megfogyott az állománya és meg kell jönni annak az időnek, hogy tilalom alá helyezzük ezt a folyton pusztuló madarunkat abban a reményben, hogy nemzetközi úton a délvidéken is sikerül oktan pusztításának gátat vetni.

A fürjnek többféle változata akad, köztük az egyik nagyon sötét s ezt Lakatos K. cigány-fürjnek nevezte. Dr. Madarász Gy. mint

új fajt akarta bevezetni a magyar madarak névjegyzékébe, *Coturnix baldami* Brehm néven, amelyet azonban Hartert csak mint a fürj egyik változatát ismeri el.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.89-90*)

A fogoly (*Perdix perdix* Linné.) Magyarország gyakori madara

Szemere László

A fogoly Magyarország gyakori madara, amely különösen a dunántúli vadászterületeken fordul elő nagy számban, míg az Alföldön nem annyira tömeges. A hegyvidéken is előfordul, bár itt mennél magasabbra hatol föl, annál inkább gyérül a száma. Az egyes hegységekben a következő magasságig hatol föl: Bükk-hegység 800, Kopaszoros 1900, Szikla (Zólyom m.) 1200, Retyezát 2000, Járavize 1700, Fogarasi és Szebeni havasok 2000 m.

Állandó madarunk, amely legfeljebb csak a magasabb hegyvidékről kényszerül az alacsonyabb területekre, ha igen hideg és havas a téli időjárás.

Ez az állandóságuk teszi sikeressé a megtelepítésüket olyan vidékeken, ahol azelőtt nem voltak, vagy ahonnan kipusztultak. így pl. Magyarországon Eperjes vidékén cseh származású foglyokat helyeztek ki, amelyek meg évek múltával is ott voltak a lelőtt gyűrűs példányok tanúsága szerint. Viszont Amerikában magyar származású foglyokat telepítettek be, amelyek ott nemcsak megmaradtak, hanem szépen el is szaporodtak.

A fogoly nemcsak mint kevés gondozást igénylő és jól megfizetett vad hasznos, hanem mint rovarpusztító is. Csirkéit kezdetben majdnem kizárólag puha hernyókkal táplálja, később rovarokkal és csak ha a rovarvilág elfogy, kap rá a szemre,

amikor azonban szinten főleg gyommagvakat pusztít. Állati táplálékát Lósy József és Csiki Ernő, a növényit Thaisz Lajos vizsgálta meg sok gyomortartalom alapján. Lósy a foglyot a gazda szemével nézve nagyon hasznos madárnak becsüli. »Szinte azt mondhatnám, a rovarsereg rosszakarató károsítása ellen mezőrendőri szolgálatot teljesít.«

Csiki szerint »ha végigtekintünk a fogoly gyomortartalmában talált rovarmaradványok jegyzékén, azonnal föltűnik maderunk kiváló gazdasági haszna, mert éppen a gazdaságilag kártékony rovarok seregéből veszi rovartáplálékának nagy részét. Külön ki kell emelnem egy esetet, amikor egy gyomortartalomban a bodobács 94 példányát számlálhattam meg. A rovartáplálék legnagyobb részét azonban a különféle hangyák szolgáltatják«.

A növényi táplálékra vonatkozólag Thaisz Lajos a következőket írja: »a foglyot nem csupán az elemzéseim alapján, hanem kint a természetben való megfigyeléseim után is a hasznos madarak köze sorolhatom, mert táplálékát nagyobb részben vetés közti kártékony gyomnövények magvai képezik. Igen gyakran találjuk ugyan a begyében a gabonafélék magvait is, de ezek a legtöbb esetben úgyszólván veszendőbe ment, hullott magvak, melyeket a tarlón szed össze.«

A fogoly mindezek alapján hasznos madár, nagy nemzetgazdasági érték, amelynek szaporodását minden esz-közzel elő kell segíteni, mert még esetleges túlszaporodása sem károsíthatja lényegesen a mezőgazdaságot. Vadászati tilalmi ideje január 1-től július 31-ig terjed.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.96-97)

A szirti fogoly (*Caccabis saxatilis* Wolf & Meyer)

Magyarországon

Szemere László

A szirti fogoly Magyarországon csak a Magyar-Horvát Tengerparton fordul elő rendszeresen, ahol állandó madár.

Krassó-Szörény legdélibb részében, Koronini mellett, 1884 óta szintén állandóan tartózkodik mérsékelt mennyiségben. Lintia Dénes szerint 1883/84 telén vándoroltak át Szerbiából és 1893/94-ben már közel 300 darabra szaporodott az állomány, azonban 1903-ban már csak 5—6 család maradt meg belőle.

1912 tavaszán még ott találta őket Lintia; ez az utolsó híradás róluk.

Egyéb előfordulási helyek még Zimony, ahol 1892/93. lövetett egy darab, úgyszintén az erdélyi Szelistye, ahol szintén lőttek egy példányt, mely a nagyszebeni Természetrajzi Múzeumba került.

Érdekes dolog, hogy 1882-ben a Tátrában megpróbálták meghonosítani a szirti foglyot. Az 1882/83. év telét jól bírták, 1883 tavaszán dűrögtek, de később nyomuk veszett.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.100*)

A császármadár (*Tetrastes bonasia* L.)

Szemere László – Lovassy Sándor

A császármadár testalkatára rokonaihoz hasonlít, csüdje azonban csak háromnegyed részben gatyás, lábujjai pedig csupaszok. Farka elkerekített, fejbúbjának tollai meghosszabbodtak s félbóbitázhatók.

Nagyságra s a tollazat színére mindkét ivar hasonlít egymáshoz, de azért könnyen megkülönböztethetők. A háti rész tollazata fehér pettyekkel tarkított rozsdás-vöröses-szürke, s ezenkívül a legtöbb tollon fekete hullámvonalak is vannak. A felső szárny rozsdás-szürke és rozsdavörös keverékén jól kivehető fehér hosszanti foltok és sávok vannak.

A kakas torka fekete, a tyúké rozsdásan és barnásan foltozott. Szürkésbarna evezőtollainak keskeny külső zászlaján vörhenyes fehér foltok vannak, farktollai feketések, hamu-szürkén erezettek, a középsők rozsdaszínnel szalagozottak és tarkítottak. Szeme dióbarna, csőre fekete, a lábak csupasz része szaru-barna. A tyúknak nincs fekete torokfoltja, tollazatának a színe nem olyan élénk, és pedig inkább szürke, mint rozsdavörös.

A császármadár elterjedési köre a Pireneusoktól s az Atlanti óceántól egészen a Csendes-tengerig terjed.

A császármadár rejtett életet él, s ezért nem igen tűnik fel. Csak néha, véletlenül, leginkább leshelyből láthatjuk meg, amint egyik bokortól a másikig a tisztáson átfut. A zordonabb évszakban egy-egy vastagabb faágon is megpillanthatjuk, egész

hosszában végiglapulva azon, sőt, hogy még jobban rejtőzhessen, a fejét is ráhajtja. A vékony ágokról felriasztva többnyire sebesen repül el s a földön száll meg és bokrokba rejtőzik el, míg ha a földön leptük meg, akkor rendszeren fölgallyazik valamely közeli fára s a magasból kíváncsian, ostobán nézi a csendháborítót.

Szemere László feljegyzései szerint az alcsíki székelyek a kakas hangját így tagozzák a csirke lábszárcsontjából készült sípon: «ti-tittiritti-tittiri», a tyúk s a «fia-hívó» pedig: «ti-titti-tittiri».

Érzékeit illetőleg a császármadár valószínűleg felette áll a nyírfajdnak, hallása mindenesetre kiváló, szellemiekben pedig körülbelül egy fokon van azzal.

Sajnos, hogy megfelelő védelem ellenére is a császármadár a legtöbb helyen évről-évre fogy. A ragadozó emlősök és madarak sok csibét elpusztítanak, ugyanúgy a mókus, a nagyobb erdei egerek, de legkivált a szajkó; de megfigykozásuknak más okai is lehetnek. Számos olyan vidéken, ahol azelőtt élt, teljesen eltűnt, anélkül hogy tudnók ennek az okát.

Ahol a császármadár közönséges, ott nagyon kiadósan vadásszák is, mert pecsenyéje az összes tyúkféléké között a legízletesebb. A régi barátoktól eredő latin neve (bonasia, illetve bonasa) is erre utal: bona = jó, assa = étek. Vadászata vizslával, vagy meg inkább a jóval több élvezetet nyújtó csalogatósíppal szokásos. Ezzel a «hívóval» a kakasok hangját a csalódásig lehet utánózni, s így minden harcias hangulatú kakast magunkhoz csalogathatunk. Szerencsére a vadászat e nemét csak szakértő és gyakorlott vadász űzheti.

*

A császármadár – császárfajd, mogyorótyúk – Magyarország alacsonyabb és magasabb hegyvidékén elég nagy számban előforduló madara, amely csak egyes alföldi és dunántúli megyékből hiányzik, elsősorban azokból, amelyek nem terjednek át a hegyvidékre. A Dunántúlon azonban a Mecsekben és Bakonyban nem telepedett meg, ezzel szemben a pilis-budai hegyvidéken előfordul.

A magas hegyvidéken egészen a törpe fenyő határáig fészkel. Állandó madár, amely rendes tanyájától csak kisebb méretű kóborlásokat szokott végezni. Gazdaságilag közömbös.

Vadászható madár, amely az új vadászati törvény szerint augusztus 16-tól október 31-ig lőhető, és pedig jérce és kakas egyaránt.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.105-106)

A nyírfajd (*Lyrurus tetrix* L.) Magyarország vidékein

Szemere László

A nyírfajd – kis kakas – Magyarország egyes vidékein rendszeresen előforduló elég gyakori madár, mely a síkságot kerüli s a közepes magasabb hegyvidéken honos; 1000 méter magasságon túl is fölhatol.

Dr. Nagy Jenő szerint régebben az Alföld északkeleti csücskében nevezetesen a Nyírségen is előfordult. Ez az érdekes kérdés még nincs tisztázva.

Előfordulása nagyon sajátos, amennyiben Horvátországból teljesen hiányzik s Erdélyben csak a Gyergyóság nevű részében fordul elő gyéren.

Egyébként a következő megyékben látták: Arad, Borsod (Bükk), Heves (Mátra), Pest (Gödöllő), Sopron, Vas, Győr, Árva, Hont, Nógrád, Zólyom, Turóc, Trencsén, Liptó, Szepes, Gömör, Abaúj-Torna, Sáros, Zemplén, Ung, Ugocsa, Máramaros.

A Nemzeti Múzeumban a következő helyekről szedett tojásai vannak: 1896. június Vizesrét (Gömör), 1902. május 26. Vychodna (Liptó m.), 1883 Kakashegy (Gömör m.).

Állandó madár, de nem oly nagy mértékben, mint a nagykakas, mert ősszel és télen át csapatokba is szokott verődni, amelyek nagyobb területet is bekóborolnak.

Gazdaságilag közömbösnek minősíthető, bár mint becses vadászati tárgy nemzet-gazdaságilag föltétlenül értékes. Az új vadászati törvény szerint a jérce lövése mindig tilos, míg a kakas április 1. és május 31. között vadászható.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.108)

A középfajd (*Tetrao medius*) Magyarországon

Szemere László

Magyarországon a középfajd nagyon ritkán fordul elő. Eddig a következőket ismerjük Magyarország területéről. Nyírfajd típusú hím Zólyomból a bécsi múzeumban. A Nemzeti Múzeumban a következők vannak: 1842. aug. 22 Zsákóc, Szepes m., 1847. május Tátrafüred, 1847. március Újleszna, Szepes m.

Egyébként lövetett még 1864-ben a Krivánon, 1873-ban a Királyhegyen, 1874-ben Liptóteplicskán, 1886-ban Oláh-patakon, 1888-ban a Branyiszkói hegységben, 1890-ben Betléren és 1901-ben Vasvörösváron.

Dürgését Rudolf trónörökös figyelte meg.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.113*)